

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi Dergisi
The University of Kahramanmaraş Sütçü İmam
Review of The Faculty of Theology
ISSN-1304-4524 e-ISSN-2651-2637

Saçaklızâde'nin İlimler Tanifinde Tasavvuf

Sufism in Saçaklızâde's Classification of Sciences

Yazar / Author

Cuma ERGÜZEL

Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Temel İslam Bilimleri Bölümü Tasavvuf Anabilim Dalı
Konya / TÜRKİYE

erguzelcuma@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3803-7824>

Makale Türü/ Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 17/07/2024

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 01/12/2024

Makale Yayın Tarihi: 31/12/2024

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Aralık / December

Yıl/Year: 22 Sayı/Issue: 44 Sayfa /Page: 235-257

Atıf/Citation: Ergüzel, Cuma. "Saçaklızâde'nin İlimler Tasnifinde Tasavvuf". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (Aralık 2024), 235-257.

<https://doi.org/10.35209/ksuifd.1517524>

●Bu makale iThenticate programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.

SAÇAKLIZÂDE'NİN İLİMLER TASNİFİNDE TASAVVUF

Öz

İslâm ilim ve düşünce geleneğinde bazı müellifler tarafından ilimler tasnif edilmiştir. Bu sayede ilimlerin öğrenme ve öğretilmesi açısından konumu belirlenmeye çalışılmıştır. Bunun yanında ilimlerin dinî bakımdan hükümlerinin ne olduğu da ortaya konulmaya gayret edilmiştir. Yapılan bu çalışmalar birbirini beslemiş ve neticede ilimlerin konumları, özellikleri, amaçları, faydaları ve zararları gibi konular açıklığa kavuşturulmuştur. İlimlerin tasnif edildiği çalışmalarda kimi müellifler tasavvufa yer verirken kimileri de yer vermemiştir. Yer verenlerden biri de Saçaklızâde adıyla bilinen ve bir Osmanlı alimi olan Muhammed b. Ebî Bekr el-Maraşî'dir. İlimleri tasnif etme çalışmaları bir zincir gibi değerlendirilecek olursa, bu zincirin bir halkasını da 17-18. yüzyıl Osmanlısında yaşamış olan Saçaklızâde Muhammed b. Ebî Bekr el-Maraşî'nin kaleme aldığı *Tertîbü'l-ulûm* adlı eseri oluşturmaktadır. Bu makalede Saçaklızâde'nin *Tertîbü'l-ulûm* eserinde tasavvufun yeri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, İlim, Tasnif, Saçaklızâde, *Tertîbü'l-ulûm*

Sufism in Saçaklızâde's Classification of Sciences

Abstract

In the tradition of Islamic science and thought, the classification of sciences has been undertaken by some authors. Through these efforts, the position of sciences in terms of learning and teaching has been sought to be determined. Additionally, attempts have been made to clarify the religious rulings regarding these sciences. These studies have complemented each other, and as a result, aspects such as the positions, characteristics, purposes, benefits, and harms of the sciences have been elucidated. In the works where the sciences were classified, some authors included Sufism, while others did not. One of those who included Sufism is Muhammad b. Abi Bakr al-Marashi, also known as Saçaklızâde, an Ottoman scholar. If the efforts to classify sciences were to be seen as a chain, one link of this chain is the work *Tertîb al-'Ulûm* written by Saçaklızâde Muhammad b. Abi Bakr al-Marashi, who lived in the 17th and 18th centuries in the Ottoman Empire. This article will discuss the place of Sufism in Saçaklızâde's *Tertîb al-'Ulûm*.

Keywords: Sufism, Science, Classification, Saçaklızâde, *Tertîb al-ulûm*

Giriş

İslâm'ın tarihî serüveninde ortaya çıkan ilmî çalışmalardan biri de ilimlerin tasnif edilmesidir. İslâm bilginleri bu konuya gereken özeni göstermişler ve kendi dönemlerinin özelliklerini de göz önüne alarak ilimleri belirli esaslara göre sınıflandırmışlardır. Bu çalışmalar İslâm'ın ilk ortaya çıkış yıllarında gözükmemektedir. Çünkü Hz. Peygamber döneminde ilimler belirli kategorilere ayrılmamıştı ve daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan ilmî problemler o dönemde mevcut değildi. Ancak İslâm'ın farklı coğrafyalara yayılması ve Müslüman olanların sayısının artmasıyla birlikte bazı alanlarda farklılaşmalar ortaya çıkmıştır. Bu farklılaşmalardan biri de ilimlerin müstakil olarak teşekkül etmesi ve alimler tarafından yapılan tedvin faaliyetleridir. Tasavvuf ilmi de bu durumdan etkilenmiş ve fıkıh, tefsir, hadis vb. ilim dallarında olduğu gibi belirli bir teşekkül sürecinden geçip ilimler arasında adı zikredilir hale gelmiştir. Farklı ilim dallarının ortaya çıkması ise ilimlerin sınıflandırılmasına yol açmış ve böylece tasnif olgusu ortaya çıkmıştır.¹

Alimlerin ilimleri tasnif etmek istemelerindeki amaçlar tek bir sebepten ötürü değildir. İlimlerin konumunu belirlemek, birbirleriyle olan ilişkilerini açıklamak, hangi ilmin din ilimleri

¹ Süleyman Gökbulut, "İlim Tasniflerinde Tasavvufun Yeri", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 8/19 (2007), 245.

içerisinde yer aldığı tespit ve tayin etmek gibi birçok husustan dolayı ilimleri tasnif etmişlerdir. Bu tasnif çalışmalarıyla meşgul olanlar sınıflandırmayı yaparken içinde buldukları halden bağımsız kalamamışlardır. Örneğin, sûfi bir çevrede yaşayan mutasavvıfın ilimler tasnifine bakışı ile kelâmî meselelerin ele alındığı bir muhitte yetişen kelam aliminin tasnife bakışı bir olmamaktadır. Hatta felsefî cereyanların meydana geldiği bir ortamda bulunan kişilerin bu meseleye bakışı daha da farklı olabilmektedir. Bundan dolayı ilim ve düşünce geleneğinde pek çok ilim tasnifine rastlamak mümkündür.²

İlimleri tasnif etme gayreti içinde bulunan ve bu konuda eser veren alimlerden biri de mutasavvıf bir Osmanlı alimi olan Saçaklızâde'dir. O, ilimleri tasnif ettiği "*Tertîbü'l-ulûm*" adlı eserini geleneğin izinden giderek meydana getirmiştir. Eserinde ilimlerin dini bakımdan hükümlerini, ne derece öğrenilmesi gerektiğini, ilim öğreten/öğrenen kişide bulunması gereken özellikler gibi birçok meseleyi ele almıştır. Saçaklızâde'nin eseri ilimlerin tasnif edilmesindeki amacın ne olduğunu ortaya koyan güzel bir örnek olması hasebiyle, tasnif konusunun daha iyi anlaşılmasına katkı sunmuş ve tasavvufun ilimler tasnifindeki yerini tayin etmesi açısından da değerli bir eser olma özelliğini göstermiştir.

1. Saçaklızâde'nin Hayatı

1.1. Adı, Künyesi ve Nisbesi

Tam adı Saçaklızâde Muhammed b. Ebî Bekr el-Maraşî (ö. 1145/1732) olan³ müellif, "Saçaklızade" lakabıyla meşhur olmuştur.⁴ Buna ek olarak kaynaklarda "sûfi, Hanefî, müderris ve imâm" unvanlarıyla da bilindiği belirtilmektedir.⁵ Saçaklızâde ismini, Saçaklızâdeliler olarak adlandırılan aileye mensup olmasından dolayı almıştır. Maraşî nisbesi ise Maraş'ta doğmuş olduğu için verilmiştir.⁶ Hayatı hakkında bilgi veren kimi eserlerde ismi Mehmed ya da Muhammed şeklinde geçmektedir. Arapça telaffuz esas alındığında Muhammed isminin Türklerde Mehmed şeklinde ifade edildiği malumdur. Bundan dolayı yaşadığı dönem ve yer açısından isminin Mehmed olarak telaffuz edilmesi doğal bir durumdur.⁷

Bazı kaynaklarda isminin sonuna "efendi" unvanının eklendiğini de görülmektedir. Osmanlı döneminde yüksek mertebeli kişilere ya da okur yazar olan zümreye saygının bir ifadesi olarak bu unvanla hitap edilmiştir.⁸ Bir Osmanlı alimi olan Saçaklızâde'nin isminin sonuna efendi unvanının eklenmesi onun saygın bir kimliğe sahip olduğunu göstermektedir. Saçaklızâde unvanı da bu hususu desteklemektedir. Saçaklızâde'nin "*Tertîbü'l-ulûm*" adlı eserinin muhakkiki olan Seyyid Ahmed "saçak" kelimesinin "gölgelik" anlamına geldiğini, "zâde" kavramının ise "oğul" manasında kullanıldığını ve bu iki kavramın "âlimler gölgesinin oğlu" şeklinde ifade edilebileceğini belirtmiştir.⁹ Bu ifadeyi daha anlaşılır hale getirmek için "büyük alim, üstad,

² İbrahim Çetintaş, *Saçaklızade ve İlimleri Sınıflandırması* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 21.

³ Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Meral Yayınevi, ts.), 434.

⁴ eş-Şeyh Muhammed b. Ebî Bekr el-Mer'aşî Saçaklızâde, *Tertîbü'l-Ulûm*, çev. Zekeriya Pak - M. Akif Özdoğan (Kahramanmaraş: Ukde Kitaplığı, 2009), 93. (Muhakkikin mukaddimesi)

⁵ İsmâil Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifîn esmâu'l-müellifîn ve âsâru'l-musannifîn* (İstanbul: Maarif Basımevi, 1955), 2/322; Hayriddin Ziriklî, *el-A'lâm: Kâmûsu terâcîm li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-'Arab ve'l-müsta'rebîn ve'l-müsteşrikîn* (Beyrut: Dârü'l-İlmi li'l-Melayîn, 2002), 6/60.

⁶ Tahsin Özcan, "Saçaklızâde Mehmed Efendi", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/368.

⁷ Mustafa Salim Güven, "Saçaklızâde Mehmed Maraşî'nin Risâletü'r-Raks Adlı Eserinin Tahlil ve Tahkiki", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2020), 909.

⁸ Orhan F. Köprülü, "Efendi", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/455-456.

⁹ Saçaklızâde, *Tertîbü'l-Ulûm*, 94. (Muhakkikin mukaddimesi)

otorite" şeklinde kullanmak mümkündür.¹⁰ Ayrıca "saçaklı" kelimesinin "büyük âlim", "zâde" kelimesinin ise "oğul" anlamında kullanıldığı ve ikisinin bir araya gelmesiyle "büyük âlimin oğlu" şeklinde bir ifadenin oluşacağı belirtilmiştir.¹¹ Saçaklızâdeler ailesinin kökleri itibariyle büyük din alimlerine sahip olduğunun bilinmesi¹² ve Saçaklızâde'nin babasının müderrislik yaptığının nakledilmesi¹³ "büyük âlimin oğlu" terkinin "Saçaklızâde" unvanını daha da anlaşılır hale getirmektedir.

1.2. Doğum Tarihi, Yeri ve Vefatı

Doğum tarihi tam olarak bilinmeyen Saçaklızâde'nin, kendi eserlerinde kullanmış olduğu bazı ifadelerden dolayı h. 1070-1080 (m. 1660-1670) yıllarında doğduğu tahmin edilmektedir. "Maraşî" nisbesiyle anılmasından anlaşılmaktadır ki Maraş'ta dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi konusunda ittifak olmayan Saçaklızâde'nin vefat tarihi hususunda da ittifak bulunmaktadır.¹⁴ Vefat tarihi h. 1145 (m. 1732)¹⁵ kabul edilmekle birlikte farklı kaynaklarda m. 1737/1741/1742 (h. 1150/1154/1155) gibi farklı tarihlerde belirtilmiştir.¹⁶ Her ne kadar doğum ve ölüm tarihi net bilinmese de Saçaklızâde'nin 17. yüzyılın ikinci yarısı ile 18. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı söylenebilir.¹⁷ Vefat yerinin neresi olduğu konusu da ihtilafli bir meseledir. Kimi kaynaklarda onun Maraş'ta vefat ettiği¹⁸ belirtilirken, kimi kaynaklarda da Antep¹⁹ veya Üsküdar'da medfun²⁰ olduğu aktarılmıştır.

1.3. Ailesi

Saçaklızâde'nin ailesi hakkında yeteri kadar bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklarda babası Ebûbekir Efendi'nin Maraş'ta doğduğu, faziletiyle meşhur bir kişi olduğu ve Maraş'taki camilerin birinde imamlık yaptığı belirtilmiştir.²¹ Bazı eserlerde Saçaklızâde'nin İbrahim Efendi adında bir oğlu olduğu ve 1742 tarihinde vefat ettiği²² belirtilmişse de bu konuda kesin bir bilgi yoktur.²³ Bunun yanında Kamil Ruhi Albayrak'ın doktora çalışmasında Saçaklızâde'nin bir kız çocuğunun olabileceğinden bahsedilmiştir.²⁴

Saçaklızâde'nin diğer aile fertleri hakkında da fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak kimi

¹⁰ Çetintaş, *Saçaklızâde ve İlimleri Sınıflandırması*, 30.

¹¹ M. Akif Özdoğan, "Saçaklızâde Muhammed b. Ebî Bekr el-Merâşî (v. 1145h./ 1732m.)", *Kahramanmaraş Kültürü (Tarih, Coğrafya, Edebiyat, Sanat)*, ed. İlyas Gökhan vd. (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Kahramanmaraş ve Yöresi Kültür Değerlerini Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2012), 346.

¹² Haşim Albayrak, *Of ve Çevresinde İslamiyet'i Yayan Kahramanmaraşlı Saçaklızâdeler* (İstanbul: Babıali Kitaplığı, 2009), 45.

¹³ Osman Sandaloğlu, *Maraş'ta Saçaklızâdeler ve Eski Maraş Alimleri* (Kahramanmaraş: Ukde Yayınevi, 2009), 42.

¹⁴ Özcan, "Saçaklızâde", 35/368.

¹⁵ Besim Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası* (İstanbul: Matbai Amire, 1339), 132.

¹⁶ Özcan, "Saçaklızâde", 35/368.

¹⁷ Mehmet Gedizli, *Saçaklı-zâde Muhammed el-Maraşî'nin Risâletü's-Sürûr ve'l-Ferah Tercümesi (İnceleme-Metin-Tanımlı Dizin-Tıpkıbasım)* (İstanbul: Akademik Kitaplar Yayınevi, 2015), 12.

¹⁸ Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 434.

¹⁹ Albayrak, *Saçaklızâdeler*, 57.

²⁰ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 1016.

²¹ İsmet Efendi Fındıklılı, *Tekmiletü-ş-Şakâ'ik fi Hakki Ehli'l-Hakâ'ik*, ed. Derya Örs (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021), 118.

²² Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 1016.

²³ Çetintaş, *Saçaklızâde ve İlimleri Sınıflandırması*, 31.

²⁴ Kemal Ruhi Albayrak, *Saçaklızâde'nin Risâletü't-Tenzihât Adlı Eserinin Tahkiki ve İlahiyat Konularının Tahlili* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 12. (Albayrak yaptığı bu çalışmada Kahramanmaraş'ta bulunan Maraş Adliye (Büyük Su) Câmii vakfiyesindeki kayıтта vakfın şahitleri arasında "merhum Saçaklızâde'nin damadı" ifadesinin yer aldığını ve bu ifadenin Saçaklızâde'nin bir kızının olabileceğini akıllara getirdiğini belirtir.)

eserlerde Mustafa, Hasan ve Osman Efendi adında kardeşlerinin olduğu,²⁵ bunlardan Osman Efendi'nin 1484'te Maraş'ta doğduğu ve Trabzon'un Of ilçesinde İslamiyet'in yayılmasında öncülük ettiği ifade edilmiştir.²⁶ Ancak Osman Efendi ve Saçaklızâde'nin yaşadığı yıllar göz önüne alındığında bu bilginin hatalı olduğu görülmektedir. Zira Osman Efendi ile Saçaklızâde'nin doğum tarihleri arasında yaklaşık olarak iki asır vardır.²⁷

1.4. İlim Tahsili, Hocaları ve Talebeleri

Bursalı Mehmet Tahir (1344/1925) eserinde Saçaklızâde'nin Osmanlı alimleri arasında ilmî ihatasıyla meşhur olduğunu ve ilk ilim tahsilini memleketi Maraş'ta aldığını aktarmaktadır. Hocaları ise "*Tibyan Tefsiri*" müellifi Muhammed²⁸ ile Darendeli Hamza Efendi'dir. Saçaklızâde bu hocalarının derslerine devam etmiş ve eğitimini tamamlayıp memleketine dönmüştür. Daha sonra da Şam'a gidip meşhur mutasavvıf Abdulganî en-Nablusî'den (ö. 1143/1731) hadis, tefsir ve tasavvuf gibi ilimleri tahsil etmiştir. Ayrıca Nablusî'den Kâdiriyye ve Nakşibendiyye usûl ve erkanına uygun olarak tasavvufî eğitimini tamamlamış, icazet ve hilafet alarak Maraş'a dönmüş ve müderrislik yapıp eser telif etmeye başlamıştır.²⁹

Saçaklızâde birçok talebe yetiştirmiştir. Bunlardan en meşhuru Hüseyin b. Haydar Bertizî/Bertezî olup Saçaklızâde'nin "*Takrîru'l-kavânin*" adlı eserine şerh yazmıştır.³⁰ Abdurrahman b. Ali Ayıntabî, Mehmed b. Ömer Darendevî ve Ceridîzâde Hasan Efendi ise meşhur talebelerinden bazılarıdır.³¹

1.5. Eserleri

Saçaklızâde fıkıh, kelim, tefsir, tasavvuf, kıraat, tecvid, eğitim-öğretim, mantık, münazara, belâgat, felsefe ve edebiyat gibi birçok ilim dalında eser ortaya koymuş velût bir müelliftir.³² Eserleri medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur.³³ Eserlerinin sayısı konusunda tam bir netlik olmamakla birlikte 120 civarında olduğu varsayılmaktadır. Eserlerinin sayısı hususunda net bir bilgi verilememesinin sebebi yazma eserlerin yer aldığı kütüphanelerde aynı eserin farklı farklı isimlerle zikrediliyor olmasından kaynaklıdır. Ayrıca eserlerin tespitinin tam yapılamamış olması da bu alanda bir boşluk oluşturmuş ve eserlerin net sayısını ortaya koymayı güçleştirmiştir.³⁴ Maraş tarihi, kültürü ve geleneği üzerine çalışmalarıyla bilinen merhum Yaşar Alparslan, Saçaklızâde'nin "*Tertîbü'l-ulûm*" adlı eserinin çeviri ve tahkik edilmesi sürecinde yoğun gayretleri olmuştur. Onun bu eserin içerisinde verdiği bilgiye göre Saçaklızâde'nin eserlerinin sayısı yaklaşık olarak 120 tanedir.³⁵ Eserlerinin hepsinin ismini burada zikretmek mümkün

²⁵ Albayrak, *Saçaklızâdeler*, 148. (Saçaklızâde'nin soyundan gelen torunlarından Ali Saçak, babasından Saçaklızâde'nin üç kardeşi olduğu bilgisini aldığını belirtmektedir.)

²⁶ Sandaloğlu, *Maraş'ta Saçaklızâdeler*, 65; Recep Dikici, *Saçaklızâde ve Osmanlı Dönemi Maraşlı Alimler* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2014), 11.

²⁷ Mehmet Günaydın, "Of Medreselerinin Tarihi Fonksiyonelliğine Bakış", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/12 (2008), 105.

²⁸ Recep Arpa, "Tibyân Tefsiri", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/127-128. (Bursalı'nın eserinde ismi Muhammed şeklinde geçen Tibyan Tefsiri müellifinin tam adı Mehmed b. Hamza ed-Debbâğ'dır. Ayıntâbi ve Sivâsî nisbeleriyle, bunun yanında Tefsiri Mehmed Efendi lakabıyla da tanınır.)

²⁹ Fındıklılı, *Tekmiletü-ş-Şakâ'ik*, 118; Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 434.

³⁰ Özcan, "Saçaklızâde", 35/368.

³¹ Dikici, *Saçaklızâde*, 10.

³² Mehmet Gel, *Osmanlı Din ve İlim Hayatına Taşradan Islâhçı Bir Bakış Saçaklızâde Muhammed el-Mar'aşî ve Fikirleri* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2023), 54.

³³ Dikici, *Saçaklızâde*, 9.

³⁴ Tahsin Özcan, "Maraşlı Bir Osmanlı alimi: Saçaklızâde Mehmed Efendi ve Eserleri", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu* (İstanbul: Kahramanmaraş Belediyesi-MARAŞDER Yayınları, 2005), 1/56.

³⁵ Saçaklızâde, *Tertîbü'l-Ulûm*, 97-102. (Muhakkikin mukaddimesi içerisinde Yaşar Alparslan'ın ayrıca ele aldığı bölüm.)

olmasa da konumuzu ilgilendirdiği için tasavvuf ve ahlak başlığı adı altında değerlendirilen eserleri şunlardır:

- *Risâle fî raksi'z-zikr*
- *Risâletün fî muhâlefeti'z-zahir*
- *Hâşiye alâ Şerhi Dibâceti't-Tarîkati'l-Muhammediyye*
- *Risâle fî'd-duâ*
- *Risâletü'l-ferâh*³⁶
- *Risâletü's-sebbi'r-rasûl*
- *Risâletü'l-ahlâk*
- *Risâlei necâtiyye*
- *Şerhü'l-evrad ve'l-ezkâr*
- *Mecmûatü ezkâr ve ed'iyeye*
- *Ed'iyetü'l-Kur'âniyye*
- *Nasâih* (Bazı kaynaklarda “Nesâih” veya “Nasîhatü'l-ulemâ” şeklinde geçmektedir.)³⁷
- *Risâle fî zikri mâ kable'd-ders ve mâ ba'dehû*
- *Risâle fî'd-de'avâti'l-me'sûre*³⁸
- *Risâletü'l-cevâb*³⁹
- *Risâletü't-teganî*⁴⁰

Saçaklızâde ile ilgili yapılan bazı çalışmalarda yukarıda zikredilenler haricinde tasavvufla alakalı başka eserlerinden de bahsedilmektedir.⁴¹ Ayrıca burada adı geçen eserlerinden birkaçı farklı çalışmalarda farklı ilim dallarının altında ele alınmıştır. Daha önce de bahsi geçtiği üzere eserlerinin tespiti hususunda net bilgiler olmadığı için ortaya böyle bir durumun çıkması kaçınılmaz olmaktadır.

1.6. Tasavvufî Kişiliği

Saçaklızâde, Osmanlı taşrasında yaşamış sûfî-alim portresine sahip bir zâttır. Mutasavvıf Nablûsî'den ders alıp Kâdiriyye ve Nakşibendiyye tarikatı erkanını öğrenmiş ve seyr u sülûkunu tamamlamıştır. Bunun yanında icâzet alıp bölge halifesi olmuştur. Daha sonra memleketi Maraş'a dönen Saçaklızâde, irşad görevinde bulunup talebeler yetiştirmiştir.⁴² Onun, yaşadığı bölgede alim ve keramet sahibi veli biri olarak bilindiğini aktaran Yaşar Alparslan'a göre Saçaklızâde, Allah dostudur. Allah ona tabiatı anlama, dinleme, duyma hissi vermiştir. Böylece ona ikram ve

³⁶ Bu eserin tam adı bazı kaynaklarda “*Risâletü'l-ferah ve's-surûr fî valideyi'r-rasûl*” şeklinde geçmektedir.

³⁷ bk. Özcan, “Saçaklızâde”, 35/370.

³⁸ Saçaklızâde, *Tertîbü'l-Ulûm*, 101. (Muhakkikin mukaddimesi içerisinde Yaşar Alparslan'ın yapmış olduğu liste.)

³⁹ Orhan Musakhanov, “Saçaklızâde'nin *Risâletü'l-cevâb*'inin Tahkik ve Tercümesi”, *Nazariyat İslâm Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi* 4/3 (2018), 149-177. (*Risâletü'l-cevâb* adlı bu eser 'Alemlî Ahmed Efendi'nin Saçaklızâde'nin *Tertîbü'l-ulûm*'unun içerisinde yer alan “ledünni ilim” bahsine dair bir reddiye yazmasının sonucunda bizzat Saçaklızâde tarafından yazılmış bir reddiyedir.)

⁴⁰ Güven, “Saçaklızâde Mehmed Maraşî”, 912.

⁴¹ bk. Kadir Özdamarlar, “Türk Tasavvuf ve Düşünce Dünyasında Saçaklızâde Mehmet Efendi ve Eserleri Üzerine Bir Deneme”, *I. Kahramanmaraş Sempozyumu* (İstanbul: Kahramanmaraş Belediyesi-MARAŞDER Yayınları, 2005), 1/50-51.

⁴² Fındıklılı, *Tekmilâtü-ş-Şakâ'ik*, 118; Özcan, “Saçaklızâde”, 35/368; Saçaklızâde, *Tertîbü'l-Ulûm*, 38. (ed. Yaşar Alparslan'ın eserin giriş kısmında Saçaklızâde'nin hayatına dair aktarmış olduğu bilgi)

lütüflarda bulunmuştur. Bunların ona verilmesi ise Saçaklızâde'nin Allah'a yakın oluşundan kaynaklıdır.⁴³

Tasavvufu “kalbi arındırmanın ilmi”⁴⁴ olarak tanımlayan Saçaklızâde, tasavvuf ilmini ahlak ilminin bir bölümü olarak ele almaktadır. Ona göre tasavvuf ilmi, üstün ahlakın en üst derecelerini açıklayan bir ilimdir. Üstün ahlak derecelerinin en üstünü kazanmak ise bunların altındaki dereceleri elde ettikten sonra mümkün olur. O, tasavvufu müstehab olarak görmüş ve tasavvuf erbabının yaşadığı hallerin herkes için zorunlu olmadığını ifade etmiştir.⁴⁵

Müellif, tasavvuf ilmiyle ilgili değerlendirmelerde bulunurken ve görüşlerini ortaya koyarken Gazzâlî (ö. 505/1111) ve Kuşeyrî (ö. 465/1072) gibi büyük mutasavvıflara atıflar yapmaktadır.⁴⁶ Onun üzerinde özellikle de Gazzâlî'nin tesirinin olduğu görülmektedir.⁴⁷

2. Tertîbü'l-Ulûm'un Mahiyeti

İslâm düşünce geleneğinin ilk devirlerinden itibaren ilmî çalışmalarla meşgul olan alimler, içerisinde yaşadıkları dönemin şartlarına ve kendi fikrî altyapılarına uygun olarak ilimleri tasnif etmişlerdir.⁴⁸ Bu durum da gösteriyor ki ortaya konan ilmi bir çalışma müellifin, o anki dünya görüşünden ve yaşadığı dönemin şartlarından bağımsız olarak değerlendirilemez.⁴⁹ Saçaklızâde de takip ettiği ilmî geleneğe ve içinde bulunduğu dönemin şartlarına uygun olarak ilimleri tasnif etmiş ve ilimleri tasnif ederken daha çok fayda/zarar açısından değerlendirmeye tabi tutmuştur. Bunun temelinde ise dinî bir perspektif vardır. Özellikle de takipçisi olduğu Gazzâlî düşüncesi onun ilimleri tasnif etmesinde büyük rol oynamıştır.⁵⁰ Saçaklızâde'nin ilimleri tasnif ettiği *Tertîbü'l-ulûm* adlı eserin en önemli yönü, İslam tarihinde alimlerin, ilimlerin tasnifi ve tertibi hususunda yapmış oldukları çalışmaları tamamlama sürecini sağlamasıdır.⁵¹ Saçaklızâde bu eserini, ilim talebelerine ilmî yolculuklarında rehberlik etmesi için kaleme aldığını eserinin başında şu sözleriyle açıklar:

“[...] Nitekim bazı talebeler, ilimleri sıralamada ve bu ilimlerin her biri için gereken gayreti göstermede yanlış bir yol takip ediyorlar. Böylece, anlamak için gerekli olan temel bilgileri elde etmeden önce bazı bilimlerde kavrayış sahibi olma çabasına giriyorlar. Bu talebeler, kendisine çok ihtiyaç duyulan bir ilmi anlamaya gereken önemi vermeyebiliyor ve kendisine fazlaca ihtiyaç duyulmayan şeyler konusundaki araştırmalara uzunca zaman ayırabiliyorlar. Bu ve benzeri davranışlar, onlardaki seviye düşüşlerine ve maksatlarına ulaşamamalarına sebep oluyor. Ey talebe topluluğu! Durum bu olunca ben de istedim ki size daha hayırlı bir yol haber vereyim ve peşinden gittiğiniz şeyden sizi kurtaracak bir ticaretin yollarını göstermek üzere bir risâle ortaya koyayım.”⁵²

Bu ifadelerine ek olarak Saçaklızâde, eserini ortaya koymasındaki amacın “ıslah” olduğunu belirtmiştir.⁵³ İslam tarihindeki ilim tasniflerinin bir halkası olan *Tertîbü'l-ulûm*'un muhtevasını

⁴³ Saçaklızâde, *Tertîbü'l-Ulûm*, 41. (ed. Yaşar Alparslan'dan naklen)

⁴⁴ Saçaklızâde, *Tertîbü'l-Ulûm*, 202.

⁴⁵ Saçaklızâde, *Tertîbü'l-Ulûm*, 201-202.

⁴⁶ Çetintaş, *Saçaklızâde ve İlimleri Sınıflandırması*, 148.

⁴⁷ Adem Akın - Remzi Demir, “Saçaklızâde Muhammed İbn Ebî Bekr El-Mar'aşî Ve Tertîb el-'Ulûm Adlı Eseri”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 16 (2004), 10.

⁴⁸ Gökbulut, “İlim Tasniflerinde Tasavvuf”, 264.

⁴⁹ Mahmut Erol Kılıç, “Bir Metodun Metodolojisi: Dini İlimler Metodu Olarak Tasavvufa Mukayeseli Bir Bakış”, *Usûl: İslâm Araştırmaları* 1/1 (2004), 100.

⁵⁰ Çetintaş, *Saçaklızâde ve İlimleri Sınıflandırması*, 206-207.

⁵¹ Saçaklızâde, *Tertîbü'l-Ulûm*, 108. (Muhakkikin mukaddimesi)

⁵² Saçaklızâde, *Tertîbü'l-Ulûm*, 122-123.

⁵³ Saçaklızâde, *Tertîbü'l-Ulûm*, 123.

ana hatlarıyla şu başlıklar altında incelemek mümkündür:

2.1. Faydalı ve Zararlı Olması Bakımından İlimler

Saçaklızâde ilimleri tasnif ederken ilk belirlediği ilke, fayda ve zarar açısından ilimleri değerlendirmeye tabi tutmak olmuştur. Bu başlık altında ilimler şu şekilde tasnif edilmiştir:

2.1.1. Faydalı İlimler

Saçaklızâde'nin faydalı ilimler arasında zikrettiği ilk başlık "Arabî İlimler" olup bunlar: Lügat, sarf, iştikâk, hat, nahiv, arûz, belâgat ve muhâdarât ilimleridir.⁵⁴ Müellifin bu ilimler içerisinde üzerinde genişçe izahat yaptığı ilim ise lügat ilmidir. O, "lügat ilmi" ifadesinin Arapçanın tüm alanları için kullanılabileceğini belirtmiştir.⁵⁵ Saçaklızâde'nin bu ifadesinden anlaşılıyor ki lügat ilmiyle kastedilen mâna Arapça ve bu dille ilgili kurallardır.⁵⁶ Faydalı ilimlerin ikinci başlığı "Aklî İlimler"dir. Bunlar ise mantık, münâzara, kelim ilminin temel esasları, riyâziyyât (hendese, aritmetik ve astronomi)'den ibarettir. Üçüncü başlık ise "Kitap ve Sünnet Kaynaklı İlimler" olup akâid, ahlak, mev'ıza, fıkıh ve fıkıh usûlü'nden müteşekkil ilimlerdir. Dördüncü başlık "Ledünnî İlmi"dir. Daha sonra ise beşinci başlık olarak "Kur'ân İlimleri" ele alınmıştır. Bu ilimler, Kur'ân'ın nazmı, tecvid, vakf ve ibtidâsı, Mushaf yazıları, kırâat ve tefsir olarak sıralanmıştır. Tasnifin altıncı başlığı "Hadis İlimleri"dir. Son başlık ise tahsil edilmesi faydalı olan diğer ilimlerdir. Bunlar: Teşrih (anatomi) ilmi, tıp ilmi, firâset ilmi, rüya tabirleri ilmi ve Farsça'dır.⁵⁷

Faydalı ilimlerin bunlardan ibaret olduğunu ifade eden Saçaklızâde, yukarıda sıralanan ilimlerin muhakkak bir faydasının olduğunu ve her bir faydanın bir başka faydayı meydana getireceğini, bunun neticesinde ise saadete erişileceğini belirtmektedir.⁵⁸

2.1.2. Zararlı İlimler

Saçaklızâde'ye göre yukarıda zikredilen faydalı ilimlerin dışında kalan bazı ilimler vardır ki bunlar "Zararlı İlimler" olarak değerlendirilir. Bu zararlı ilimler ise şunlardır:

- Felsefe
- Sihir
- Astroloji

Bunların dışında kalan ilimler ise bilinmesinin kişiye bir faydasının olmayacağı veya bilinmemesi sebebiyle kişinin zarara düşmeyeceği ilimlerdir.⁵⁹

2.2. İlimler ve Hükümleri

İlimleri öğrenilmesi bakımından hükümlere ayıran Saçaklızâde, ilk olarak "Farz-ı Ayın" olan ilimden bahsetmektedir. Farz-ı ayın olan ilim ise "hâl ilmi" olarak adlandırılan ilimdir ki bununla kişinin içinde bulunduğu hâl itibarıyla, Allah'ın kendisini mükellef tuttuğu şeyleri bilmesi kastedilmektedir. Yani kişi içinde bulunduğu imkân ve şartlar neyi gerektiriyorsa o esnada mükellef olduğu fiili yerine getirmelidir. Örneğin, öğle vaktine kadar yaşarsa, öğle namazını öğrenmeden önce taharet konusunu, daha sonra da eda edeceği namazı öğrenmesi gerekir. Bu

⁵⁴ Saçaklızâde, *Tertibü'l-Ulûm*, 124.

⁵⁵ Saçaklızâde, *Tertibü'l-Ulûm*, 158.

⁵⁶ Çetintaş, *Saçaklızâde ve İlimleri Sınıflandırması*, 79.

⁵⁷ Saçaklızâde, *Tertibü'l-Ulûm*, 124.

⁵⁸ Saçaklızâde, *Tertibü'l-Ulûm*, 125.

⁵⁹ Saçaklızâde, *Tertibü'l-Ulûm*, 125.

yerine getirilmesi gereken diğer hususlar için de geçerlidir.⁶⁰

Hüküm bakımından ilimlerin ikincisi “Farz-ı Kifâye” olan ilimlerdir. Saçaklızâde’ye göre farz-ı kifâye, “dünya geçimliği ve ahiret hazırlığı açısından halkın çoğunluğunun kendisine ihtiyaç duyduğu şeyleri yerine getirmektir.” Müellife göre farz-ı kifâye hükmünün muhtevasında bulunan ilimlerden bazıları şunlardır: Sahih kıraatler ilmi ve bu kıraatlerin tefsiri, tecvidi, kıraatlerle ilgili sahih hadislerdir. Saçaklızâde bu ilimleri Gazzâlî’den naklen aktarmaktadır. Bu ilimlerin yanında hadis usulü ilmi, tasavvuf ilmi hariç olmak üzere ahlak ilmi, fıkıh ve usulü ilmi, kelim ilmi, hesap ilmi, lügat metinleri ilmi, nahiv ilmi, tıp ilmi, münazara ilmi, mushafların yazımı ilmi ve mantıktaki “deliller” konusu da farz-ı kifâye ilimler sınıfında yer almaktadır.⁶¹

Hüküm bakımından değerlendirilen ilimlerin bir başka grubu ise “Vâcib-i Ayın ve Vâcib-i Kifâye” olarak değerlendirilen ilimlerdir. Saçaklızâde’ye göre, “vâcib-i ayın olan ilimden maksat, kişinin içinde bulunduğu durumla ilgili vaciplerin ve tahrîmî mekruhların bilinmesidir. Vâcib-i kifâye olan ilim ise, insanların tamamının içinde bulunduğu durumla ilgili vaciplerin ve tahrîmî mekruhların bilinmesidir.”⁶²

Vâcib ilimlerden sonra “Mendûb-i Ayın” olan ilimleri sıralayan Saçaklızâde, bu gruba tasavvuf ilmini öğrenmek ve farz-ı kifâye olan ilimlerde ileri düzeyde araştırma yapmayı dahil eder. Bunlara ek olarak kişinin kendisini ilgilendiren sünnetler ve tenzihî mekruhları öğrenmesi, şaz kıraatlerin bilinmesi konusu ve rüya tabiri ilmi de mendûb hükmündedir. Müellif Farsça’nın öğrenilmesini de bu hükmün altında ele almaktadır.⁶³

Hüküm bakımından ilimlerden bir diğeri ise “Haram” olan ilimlerdir. Bu ilimler kişinin içinde bulunduğu durumla alakalı olmayan ilimlerdir. Ayrıca öğrenilmesinin yaygın olmadığı bir ilim, insanların çoğunun bu ilmin içine düşmesinden korkulmadığı bir bölgede bu ilmi öğrenmek de haramdır. Örneğin, sihir ve felsefenin yaygın olmadığı, dolayısıyla insanların çoğunun bu ikisinin içine düşmesinden korkulmadığı bir bölgede sihir ve felsefenin öğrenilmesi haramdır. Kelam ilminde kullanılan deliller hususunda derinlemesine araştırma yapıp ileri düzeyde ilerlemek de bu kategori içinde değerlendirilir. Astroloji de bu kapsamdadır. Harf ilminden olan cifr ilmiyle ancak ehil olanlar⁶⁴ meşgul olabilir. Bunun dışındakilerin bu ilimle meşgul olması haramdır. Sihir ve tılsım da yerilmiş ve bu iki ilimle uğraşmak haram kabul edilmiştir.⁶⁵

Bir diğer hüküm ise öğrenilmesi “Tahrîmen Mehruh” olan ilimlerdir. Bunlar ise kadın aşkı ve aklın saçmalıklarından bahseden benzeri konularla alakalı şiirlerdir.⁶⁶

Saçaklızâde son olarak “Mübâh” hükmünde olan ilimlere değinir. İçerisinde fıkıh konusu geçmeyen, dağlar, vatan, ayrılık gibi konuları işleyen şiirleri mübâh hükmündedir. Hendese, tarih ve benzeri konular da mübâh olarak değerlendirilir.⁶⁷

2.3. Tahsil Edilmesi Bakımından İlimlerin Mertebeleri

Saçaklızâde ilimlerin hangi düzeyde ne derece öğrenilmesi gerektiği ile ilgili de bir tertip

⁶⁰ Saçaklızâde, *Tertibü'l-Ulûm*, 133-134.

⁶¹ Saçaklızâde, *Tertibü'l-Ulûm*, 140-142.

⁶² Saçaklızâde, *Tertibü'l-Ulûm*, 146.

⁶³ Saçaklızâde, *Tertibü'l-Ulûm*, 148.

⁶⁴ Saçaklızâde burada bu ilimle meşgul olabilmenin şartını “derin bir keşif ve zevke sahip olmak” şeklinde ifade etmiştir ve bu hususiyete sahip kişilerin cifr ilmiyle meşgul olması caizdir.

⁶⁵ Saçaklızâde, *Tertibü'l-Ulûm*, 148-150.

⁶⁶ Saçaklızâde, *Tertibü'l-Ulûm*, 154-155.

⁶⁷ Saçaklızâde, *Tertibü'l-Ulûm*, 155.

yapmış ve bu mertebeleri iktisâr, iktisâd ve istiksâ olmak üzere üç kategori halinde ele almıştır.⁶⁸ Bu şekilde bir tertip Gazzâlî'de de görülmektedir. Ona göre her ilim, iktisâr, iktisâd ve istiksâ vasıflarına sahiptir.⁶⁹ Saçaklızâde bu hususta da Gazzâlî'den etkilenmiş ve onun tertibini aynı şekilde eserine yansıtmıştır.

Mertebelerin ilki iktisâr mertebesi olup bir ilmi öğrenirken o ilmi asgari düzeyde elde etmenin yeterli olacağını belirten bir vasıftır. Örneğin, Saçaklızâde, Gazzâlî'den mülhem hadiste iktisâr mertebesinin sahihayn'da yer alan hadislerin okunması olduğunu belirtmiştir. Bu mertebede hadis metinlerini ve senedindeki ravileri ezberlemeye lüzum yoktur. İktisâd mertebesine gelince sahihayn'a, sahih müsnedlerde yer alan hadislerin de eklenmesidir.⁷⁰

Saçaklızâde'ye göre "farz-ı kifâye" olarak nitelendirilen ilimler iktisad (orta düzey) seviyesinde öğrenilecek olan ilimlerdir. Bu ilimlerin muhtevasında hesap ilmi, lügat metinleri ilmi, nahiv ilmi, tıp ilmi, münazara ilmi, mushafın yazımı ilmi ve mantıktaki "deliller" konusu yer almaktadır.

Müellif tarafından farz-ı kifâye olan ilimlerde ileri düzey araştırma yapmak ve bu ilimlerde derinleşmek ise istiksâ olarak adlandırılmıştır.⁷¹ Aslında Saçaklızâde bu mertebeye ilk iki mertebeye kadar net sınırlar çizmemiştir. Çünkü ilk mertebede ilmin sınırları belliyken ve daha özet haldeyken en üst mertebeye olan istiksâ için böyle bir durum söz konusu değildir.⁷²

Saçaklızâde'nin ilimleri tahsil edilmesi bakımından bu şekilde sınıflandırmasını "başlangıç, orta düzey ve ileri düzey" şeklinde anlayabiliriz.⁷³ Malumdur ki ilim tahsili hususunda herkes kendi kabiliyetine ve ihtiyacına göre yol alır. Kimileri başlangıç düzeyini yeterli görürken, kimileri de en üst mertebeye çıkmak ister. Müellifin burada belirttiği her bir mertebeye farklı farklı insan gruplarına işaret etmektedir. Örneğin, iktisâr mertebesi daha umumî ve herkesin elde edebileceği bir düzeyken, bu durum iktisâd mertebesi için geçerli değildir.⁷⁴

Müellife göre, bir ilim dalının en meşhur konularına vakıf olmak iktisâr mertebesidir. Bu "en meşhur"a "meşhur" olanları da eklemek ise iktisâd mertebesidir. Bu mertebeye "nadir" olarak kabul gören meseleler eklendiği vakit istiksâ mertebesi meydana gelir.⁷⁵

2.4. İlim ve İlim Talebeleriyle İlgili Meseleler

Tertübü'l-ulûm her ne kadar ilimlerin tertibi ile ilgili olsa da içerisinde ilim talebelerine yol gösterici açıklamalar ve nasihatler bulunmaktadır. Saçaklızâde eserin mukaddime kısmında bu eseri kaleme almasındaki amacın ıslah olduğunu beyan etmiştir.⁷⁶ Çünkü ona göre talebeler ilim tahsili sürecinde birtakım yanlışlar yapmakta ve bu durum onları zarara sürüklemektedir.⁷⁷ İşte bundan dolayı eserin içerisinde sık sık ilim öğrenmede metodun nasıl olması gerektiğine dair kaideler ortaya koymaktadır. Eserde müellifin ilim tahsili süreci ile ilgili ortaya koyduğu kaideler şunlardır:

⁶⁸ Saçaklızâde, *Tertübü'l-Ulûm*, 142.

⁶⁹ Ebû Hâmid Muhammed Gazzâlî, *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.), 1/40.

⁷⁰ Saçaklızâde, *Tertübü'l-Ulûm*, 144.

⁷¹ Saçaklızâde, *Tertübü'l-Ulûm*, 146.

⁷² Çetintaş, *Saçaklızâde ve İlimleri Sınıflandırması*, 196.

⁷³ Çetintaş, *Saçaklızâde ve İlimleri Sınıflandırması*, 196.

⁷⁴ Saçaklızâde, *Tertübü'l-Ulûm*, 143.

⁷⁵ Saçaklızâde, *Tertübü'l-Ulûm*, 245.

⁷⁶ Saçaklızâde, *Tertübü'l-Ulûm*, 123.

⁷⁷ Saçaklızâde, *Tertübü'l-Ulûm*, 122-123.

1- İlim yolunda önemli olan hususların başında kişinin ilmî meseleleri kavrayabilmesi meselesi gelmektedir. Saçaklızâde'ye göre ilim öğrenmede zararlı olan davranışlardan biri, Allah tarafından kendisine keskin bir zekâ bahşedilmeyen kişinin, zeki olup ilmi noktada kavrama yeteneği iyi olan kişilerin peşine düşmesidir. Böyle yapan kişiler asıl tahsil edeceği meseleleri elden geçirir ve ulaşamayacağı mevzularla ilgilenererek gücünü boşa harcamış olur. Bu kişiler böyle yaptığı takdirde ilmî arzularından mahrum kalırlar. Saçaklızâde'ye göre böyle bir sorunu aşmanın yolu müderrisin talebesini sınamasından geçer. O, talebesini sınyayıp onu müsait olduğu alana yönlendirmeli ve ulaşamayacağı ilmî mecradan da onu uzak tutmalıdır. Talebe kendi yeteneğine uygun ilimlerle meşgul olursa dünya ve ahiret saadetini elde etmiş olur.⁷⁸

2- İlim öğrenmeye başlayan bir kişi meşgul olduğu ilmin inceliklerine şerh ve haşiye türü eserlerden başlarsa, o ilmin gayesini tam kavrayamaz. Bu durumun bir gelenek haline geldiğini belirten Saçaklızâde'ye göre şerh ve haşiye türü eserlerden ilim öğrenmeye başlamak talebelerin idraklerini zayıflatmıştır. Bunun neticesinde ise daha önceki asırlarda ortaya çıkan alimlerin benzerleri yetişmemiştir.⁷⁹

3- Saçaklızâde kendi yaşadığı dönemde bazı müderrislerin ilim öğrenmeye yeni başlayan öğrencilere ince meselelerle ilgili soru sorduğu, bunun yanında ilim dallarının temel kaidelerinde bahsettiklerini dile getirmektedir. Ona göre talebeler bu konuların çoğunu anlamıyor ve müderrislerin söyledikleri öğrencilerin kulaklarından bir değirmen sesi gibi girip çıkmaktadır. Ahmak olan bazıları ise müderrislerin bu halinden övgüyle bahsetmekte ve bu müderrisleri görmeyen kişilerde hayranlık uyanmasına sebep olmaktadır. Bu durumdan muzdarip olan Saçaklızâde, ahmak olan bu kişilerin müderrisler tarafından zamanlarının çalındıklarının farkında olmadıklarını, bunun ise ahmaklıklarını artırdığını belirtmiştir. Ona göre ilim yolunun başında olan talebeyle, bu yolun nihayetine gelmiş olan talebe aynı ortamda ders görmemelidir. Hatta zeka seviyeleri iyi olan talebelerle ahmak olanlar da ayırt edilmeli ve ayrı ders halkasına oturtulmalıdır.⁸⁰

4- Talebelerin ders kitabının kenarındaki boşluklara haddinden fazla not alması da ilim tahsilinde zararlı davranışlardandır. Öğrenci kitabın kenarına niçin not alması gerektiğinin farkında olmalı ve bu notların anlamlarını iyi bilmelidir. Aksi takdirde çok not almış olması onun zeki olduğunun bir alameti olmaktan çok ahmak olduğuna işaret eder.⁸¹

5- İlim öğrenirken bütün ilimlere vakıf olmaya çalışmak ve bütün ilimlerde derinleşme derdinde olmak kişiyi zorlayan bir durumdur. Talebe kendi tabiatına uygun olan ilimlerde derinleşmelidir. Bu hususta hocası da ona yardımcı olmalıdır.⁸²

6- Saçaklızâde, bazı talebelerinin ilim tahsilindeki süreçten bir an önce kurtulmayı istediğini ve bunun ise onları aceleciliğe ittiğini ifade etmektedir. Böyle kişiler ilimde olgunluk mertebesine vasil olamazlar. Çünkü ilimde olgunluğa erişmek anlama ve tamamlama ile olur.⁸³

7- Talebelerin ders esnasında hocalarını dinleme konusunda sabır göstermemeleri derse olan dikkati ortadan kaldırmaktadır. Talebe hocasını dikkatle dinlemeli ve aklını toparlayıp hocasına kulak vermelidir. Talebe derste konuşuyorsa hoca susturmalı, susmuyorsa ders

⁷⁸ Saçaklızâde, *Tertibü'l-Ulûm*, 226.

⁷⁹ Saçaklızâde, *Tertibü'l-Ulûm*, 226-227.

⁸⁰ Saçaklızâde, *Tertibü'l-Ulûm*, 228.

⁸¹ Saçaklızâde, *Tertibü'l-Ulûm*, 228.

⁸² Saçaklızâde, *Tertibü'l-Ulûm*, 228-229.

⁸³ Saçaklızâde, *Tertibü'l-Ulûm*, 230.

meclisinden kovmalıdır. Zeki talebe derste konuşması gerektiği yerde konuşur. Allah böyle olan talebeyi destekler ve maksadına ulaştırır.⁸⁴

8- Bazı talebelerin en büyük gayreti ilim tahsili değil, üstünlük gösterisi ve riyakârlıktır. Böyle yapan talebeler çoğu zaman rezil olurlar ve iflah da olmazlar.⁸⁵

9-Muallim kendisine bir soru yöneltildiğinde vakıf olmadığı bir mesele ise “bilmiyorum” diyebilmelidir. Eğer diyemiyorsa bu ondaki kibir ve gösterişten kaynaklıdır. Muallim bu hususta selefin yolunu takip etmelidir. Çünkü seleften çoğu zât kendilerine bir mesele sorulduğunda bilmiyorlarsa “bilmiyorum” demesini bilmişler ve bunu da “ilmin yarısı” olarak adlandırmışlardır.⁸⁶

10- Öğrencinin, anlaşılması mümkün olmayan meseleler üzerinde ısrarla düşünme çabası da ilim tahsilinde zararlı olan durumlardandır. Bu tarz konular üzerinde takılıp kalmak olumlu bir netice vermez. Ancak talebe, açıklığa kavuşmasını arzu ettiği şeyler üzerinde mütalaada bulunabilir fakat netice alamayabilir. Bu durumda talebe Allah’a dayanıp güvenmelidir. Buna rağmen açıklığa kavuşmazsa şerhlere müracaat etmelidir.⁸⁷

11- Talebe mütalaa melekesi kazanmak amacıyla ince meseleleri içeren kitapları okuma konusunda acele etmemelidir. Acele ettiğinde tefekkür meydana gelmez ve talebe başladığı yere geri döner. Talebe acele etmemeli görevini layığıyla yapmalıdır. Onun amacı ilimlerin temel esaslarını öğrenmek ve zihnini keskinleştirmektir.⁸⁸

12- Bazı talebeler şer’î ilimleri ikinci plana atarak alet ilimlerine ağırlık verirler. Bu şeytandan kaynaklanan bir vesvesedir. Çünkü tehir edilen ilimler farz-ı kifâye hükmünde ise, bu durumda talebeler basit düşünüyor demektir.⁸⁹

2.5. Felsefenin Beyanı ve Hükümü

Saçaklızâde eserinin son kısmını felsefeye dair olan meselelere ayırmıştır. Müellif eserinde ilk önce felsefenin lügavî anlamına ele almıştır. Daha sonra da Gazzâlî’nin felsefeyle ilgili değerlendirmelerine atıflar yaparak kendi görüşlerini ortaya koymuştur. Gazzâlî’nin filozofları üç konuda tekfir ettiğini belirten müellife göre, filozofların tekfirini gerektiren ilk mesele “on akıl” nazariyeleri olup bütün mahlukatın yaratılışını “onuncu akla” isnat etmeleridir. Filozofların “Allah sadece ilk akli yaratmıştır” şeklinde beyanlarının olduğunu belirten Saçaklızâde, bu sözlerinden dolayı onlara lanet okumuştur. Ayrıca filozoflar “akıllar” nazariyesini ortaya koymakla puta tapan bir müşrikten daha ileri düzeyde bir müşriktir. Yine ona göre bir bölgede felsefenin insanları fesada sürüklemesi ve felsefi inançların toplumda yaygın hale gelmesi durumunda savunma mevkiinde bulunan kimseler mecburiyetten dolayı felsefe ile meşgul olabilirler. Bu konuda sert bir tutuma sahip olan müellif, savunma mevkiinde de çok az alimin bulanabileceğini söylemektedir. Bu alimler de felsefeye bakarken adeta bir düşmanın suratına bakar gibi bakar ve kitaplarına da pis bir leşe dokunuyormuş gibi dokunur.⁹⁰

Saçaklızâde, felsefeye ve filozoflara karşı tutumunda Gazzâlî’nin fikirlerinden oldukça

⁸⁴ Saçaklızâde, *Tertîbü'l-Ulûm*, 230-231.

⁸⁵ Saçaklızâde, *Tertîbü'l-Ulûm*, 231-232.

⁸⁶ Saçaklızâde, *Tertîbü'l-Ulûm*, 232.

⁸⁷ Saçaklızâde, *Tertîbü'l-Ulûm*, 233-235.

⁸⁸ Saçaklızâde, *Tertîbü'l-Ulûm*, 236.

⁸⁹ Saçaklızâde, *Tertîbü'l-Ulûm*, 236-237.

⁹⁰ Saçaklızâde, *Tertîbü'l-Ulûm*, 252-265.

etkilenmiştir. Aslında bu etkilenme eserin başından sonuna kadar bariz bir şekilde kendisini göstermektedir. Bunun yanında İbnu'l-Kayyım el-Cevzî (ö. 751/1350), Taftâzânî (ö. 792/1390), Subkî (ö. 771/1370), ve Suyûtî (ö. 911/1505) gibi alimlerin felsefeye karşı olan sözlerini eserinde zikretmiştir.⁹¹

3. Tertîbü'l-Ulûm'da Tasavvufa Dair Meseleler

3.1. Tasavvuf'un Tanımı

Saçaklızâde'ye göre tasavvuf, üstün ahlakın en üst derecelerini açıklayan bir ilimdir. Ahlakın en üst dereceleri ise tevhid, tevekkül ve kazâyâ rıza gösterme gibi hususlardır. Burada bahsi geçen "en üst dereceleri" elde edebilmek için öncelikle bunların altında var olan ahlakî dereceleri kazanmak gerekir. Yine ona göre tasavvuf, kalbi arındırmanın ilmidir.⁹² Müellif bu tanımların yanında daha önce yapılmış olan birkaç tasavvuf tanımına da yer vermektedir. Bunlardan biri Süyûtî'nin "*tasavvuf, kalbi her şeyden arındırıp onu yalnız Allah Teâlâ'ya yöneltmektir.*"⁹³ şeklindeki tasavvuf tanımıdır.

Tasavvufa dair yazılan eserlerde tasavvufun birden fazla tanımını yapılmaktadır.⁹⁴ Saçaklızâde de eserinde tasavvuf tanımı yaparken ahlakî çerçevede bir tanımlama yapmıştır. Aslında bu tasavvufun gâyesine uygun bir tanımdır. Çünkü tasavvufta nihaî gaye "insân-ı kâmil" yetiştirmektir. İnsan-ı kâmil ise, kişinin beşerî zaatlardan arınıp nefsinin Allah'a teslim ederek ilâhî ahlak ile ahlaklanmasıdır.⁹⁵ Bu perspektiften bakıldığı takdirde Saçaklızâde'nin tanımı tasavvufun gayesine atıfta bulunmaktadır. Onun tasavvuf tanımında dikkat çektiği husus tasavvufun "kalbi arındırmanın ilmi" olduğudur. Tasavvuf literatüründe "kalp tasfiyesi" olarak adlandırılan bu konu, sûfilerin sıklıkla üzerinde durduğu bir meseledir. "Şeriat ve marifet esaslarına dayalı olarak kalbi arındırma" şeklinde ifade edilen tasfiyede amaç, kişinin ruhunu ve kalbini örten kirlere arınmasıdır.⁹⁶

3.2. Ahlak-Tasavvuf İlişkisi

Saçaklızâde tasavvuf ilminin, ahlak ilminin bir bölümü olduğunu ifade etmiştir. Ona göre "kalbin halleri ilmi/ilmü ahvâlî'l-kalb" olarak da adlandırılan ahlak ilmi, üstün ahlakın ne olduğunu ve onun nasıl kazanılacağını, bunun yanında kötü ahlakın da ne olduğunu ve ondan nasıl uzak durulacağını açıklayan bir ilimdir. Ahlak ilminin konusu ruhî melekeler olup maksadı da kötü ahlaktan arınıp üstün ahlak ile donanmaktır.⁹⁷ Yukarıda yer verilen tasavvuf tanımına bakıldığında Saçaklızâde'nin ahlak ilmine yaptığı tanım ile tasavvufa dair yaptığı tanım benzerlik arz etmektedir. Bu benzerlik onun tasavvufu ahlak ilminin bir bölümü kabul etmesinden kaynaklanmaktadır.

Burada ahlak ilmi ile tasavvuf arasındaki ilişkiye değinmek konunun anlaşılmasına yardımcı olacaktır. İlmî disiplinler birbiriyle çoğu zaman temas halindedir. Tasavvufun da temas halinde olduğu ilimlerin başında ahlak ilmi gelmektedir. Bu iki ilmi birbirinin aynı görmek ya da tamamen zıt şeyler gibi görmek yanlış değerlendirmelere yol açabilir. Bundan dolayı bu iki ilmin birbiriyle nasıl bir ilişki içinde olduğunun iyi bilinmesi gerekir. İslâm'ın amelî boyutunu

⁹¹ Çetintaş, *Saçaklızâde ve İlimleri Sınıflandırması*, 163-166.

⁹² Saçaklızâde, *Tertîbü'l-Ulûm*, 201-202.

⁹³ Celâlüddîn Süyûtî, *İtmâmü'd-dirâye li-kırâü'n-nikâye* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985), 163.

⁹⁴ Bu tanımlar için bk. Ebû Nasr es-Serrâc, *el-Lüma'*, çev. H. Kâmil Yılmaz (İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1996), 24-25.

⁹⁵ Dilaver Gürer, *Düşünce ve Kültürde Tasavvuf* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 51-52.

⁹⁶ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabcacı Yayıncılık, 2016), "Tasfiye", 345.

⁹⁷ Saçaklızâde, *Tertîbü'l-Ulûm*, 201.

İlgilendiren ahlâkî davranışlara dair meselelerle daha çok mutasavvıflar ilgilenmiştir. Bu boyutta yer alan meseleler tasavvufun konuları içinde değerlendirilmiştir. Ahlakın teorik boyutu ise daha çok İslâm filozoflarınca ele alınıp geliştirilmiştir.⁹⁸ Burada bariz bir ayrışmadan söz etmek mümkün olmasa da iki disiplin arasında bir nüansın var olduğu göze çarpmaktadır. Saçaklızâde'nin tasavvufu ahlakın bir bölümü olarak görmesi onun tasavvufu ahlakın sınırları içinde değerlendirdiğine işaret emektedir. Aslında bu sadece ona has bir durum olmayıp bazılarının da tasavvuf ve ahlak ele aldığı konular itibarıyla bir bütün olarak kabul edilmiştir.⁹⁹ Her ne kadar ele alınan konuların benzerlik göstermesi açısından bu iki ilmî alanı bir bütün olarak kabul edenler olmuştur da bunun tam tersini dile getiren çalışmalar da mevcuttur.¹⁰⁰

3.3. Ahlak-Tasavvuf İlminin Hükümü

Saçaklızâde'nin ilimleri tasnifinde öne çıkan en önemli husus ilimler hakkında hüküm beyan etmesidir. Ona göre ahlak ilminin bir kısmı farz-ı ayndır. Bütününe bakıldığında ise farz-ı kifayedir. Tasavvuf ilminin hükmüne gelince o bu hükmün dışında tutulmuştur. Çünkü tasavvuf ne farz-ı ayndır ne de farz-ı kifayedir. O hüküm bakımından müstehabdır. Bu hükmün verilmesinin sebebi ise tasavvuf ehlinin yaşadığı hallerin hangi şartta olursa olsun hiçbir kimseye zorunlu olmamasıdır.¹⁰¹

Tasavvuf ehlinin yaşadığı haller herkesin vakıf olamayacağı türden hadiselerdir. Bundan dolayı mutasavvıflar bu ilmi "havassa ait bir ilim" olarak telakki etmişlerdir. Durum böyle olunca da tasavvuf ilmiyle ve onun incelikleriyle meşgul olanların sayısı azdır. Çünkü bu ilmin kendine göre zorlukları vardır.¹⁰² Muhtemeldir ki Saçaklızâde de bu noktadan hareketle tasavvufun hükmünün müstehab olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte o, tasavvuf ehlinin halleri konusunda bilgi sahibi olmanın, onlara tabi olma düşüncesinde olmayan kişiler için sülûkleri esnasında eksiklerini öğrenmelerine yardımcı olacağını ifade etmiştir.¹⁰³

Burada bir hususu belirtmek gerekir ki, tasavvufî halleri yaşamak herkes için bir mecburiyet değildir. Ancak Serrâc'ın da belirttiği gibi tasavvufî hal ve makamlara ait ahkâmı anlayıp kavramanın faydası, fikhî hükümlere ait konuları öğrenmekten daha az değerli değildir. Hatta o, tasavvuftaki makam ve mücadele gibi konuların her inananı ilgilendirdiğini ve bundan dolayı bu hususları herkesin öğrenmesi gerektiğini savunur. Çünkü tasavvufun temel konularından olan sıdk, ihlas ve zikir gibi mevzular belli bir zamanı ya da belirli kişileri ilgilendiren meseleler değildir. Aksine her zaman, her inananı ilgilendiren konulardır.¹⁰⁴ İnanan bir insanın da tasavvufa müracaat etme sebebi nefsini dizginlemek ve ihtiraslarının esiri olmaktan kurtulmaktır. Böyle olduğu takdirde kişi ile yaratana arasına giren maddi engeller kalkacaktır.¹⁰⁵

3.4. Tasavvufî Hâller Meselesi

Tasavvufun temel kavramlarından olan hâl, herhangi bir kasıt, düşünme, çalışma, kazanma isteği ve gayret olmadan kalpte meydana gelen neşe, hüzn, rahatlık, sıkıntı gibi

⁹⁸ H. Kâmil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2014), 63.

⁹⁹ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 63.

¹⁰⁰ Ekrem Demirli'ye göre ahlak ve tasavvuf muhteva, yöntem ve amaç bakımından birbirinden ayrılmaktadır. Bundan dolayı bu iki ilmi birbirine denk sayma söz konusu olamaz. (bk. Ekrem Demirli, "Tasavvuf Ahlak İlmi Olarak Kabul Edilebilir mi?: Determinist Ahlaka Endeterminist Yaklaşımlar", *İslam Tetkikleri Dergisi* 11/2 (2021), 419-437.)

¹⁰¹ Saçaklızâde, *Tertîbü'l-Ulûm*, 202.

¹⁰² Serrâc, *Lüma'*, 17.

¹⁰³ Saçaklızâde, *Tertîbü'l-Ulûm*, 202.

¹⁰⁴ Serrâc, *Lüma'*, 19.

¹⁰⁵ Ömer Rıza Doğrul, *İslâmiyetin Geliştirdiği Tasavvuf* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2020), 7.

manaları ifade eder.¹⁰⁶

Hâller kesbi değil vehbî olup, Allah'ın cömertlik ve lütfundan gelir. Hâllerde istikrar değil değişme söz konusudur.¹⁰⁷

Saçaklızâde, bâtın ilmini iki kısma ayırmıştır. Bunlardan birincisi, Allah'ın kişinin kalbinde gayba dair bilgiler oluşturmasıdır. İkincisi ise kişinin gösterdiği itaatkâr tutumdan dolayı Allah'ın ona bahsettiği hâlleri bilmesidir. Bu hallerin sûfiler tarafından zevk, şürb, reyy, sekr, sahv, fenâ, bekâ ve tecelli gibi kelimelerle adlandırıldığını ifade eden müellif, bunların hakikatinin dile getirilmesinin mümkün olmadığı belirtir. Çünkü ona göre bu hâllerin tadını ancak tadan bilir. Ayrıca bu hâllerin *Kuşeyrî Risâlesi* gibi bir takım tasavvuf klasiklerinde açıklanmış olması tüm gerçekliği ile yapılmış bir açıklama değildir. Olsa olsa bu halleri zihinlerin anlayacağı tarzda anlatmaya çalışma gayretidir. Saçaklızâde, bu durumu sekr kavramı üzerinden örneklendirir ve nasıl ki cimanın tadını ancak cima yapan bir kimse bilebiliyorsa, sekr hâlini de ancak sekr hâlini yaşayan bilir.¹⁰⁸

3.5. Zâhir ve Bâtın İlişkisi

Tasavvufta üzerinde durulan konulardan biri de zâhir ve bâtın ilmi meselesidir. Mutasavvıflar dinî ilimleri ikiye ayırmışlardır. Hadis, fıkıh ve kelam gibi ilimleri zâhir ilmi, tasavvufu da bâtın ilmi şeklinde adlandırmışlardır. Zâhirî ilimlerde mesai harcayan alimlere zâhir ulemâsı, ehl-i zâhir ve rüsûm ulemâsı, batın ilmiyle meşgul olanlara da bâtın ulemâsı ya da ehl-i bâtın adlarını vermişlerdir.¹⁰⁹

Saçaklızâde bu meselede ilk önce Gazzâlî'nin, "Kim bâtının zâhire aykırı olduğunu söylerse, o kimse imandan ziyade küfre daha yakındır."¹¹⁰ sözünü aktarmıştır. Gazzâlî'nin bu sözle, Allah'ın mutlak olarak haram kıldığı şeylerin bâtın ehli kimselere helal oluşunun onlara keşif yoluyla ortaya çıkması durumunu kastettiğini belirtir. Bu haram olan şeylerin helal oluşu ise ancak o şeyleri helal kılacak gizli bir sebebin ortaya çıkmasından kaynaklıdır. Müellife göre Allah'ın bir şeyi kullarına haram kılması, onlar için helal kılıcı sebebin ortaya çıkmaması şartına bağlıdır. Böylece Allah kullarına o şeyi mutlak surette haram kılmıştır. Vukuunun nadir olmasından dolayı da söz konusu şartı zikretmemiştir.¹¹¹

Saçaklızâde bu hususu Hızır-Musa kıssasını örnek vererek izah etmiştir. Ona göre gemiyi delme ve çocuğu öldürmeyi helal kılacak sebep Hızır için ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı da geminin delinmesi ve çocuğun öldürülmesi ona helal olmuştur. Bu helal oluş ise Peygamber'in ümmetine haram kılınan başkasına zarar verme ve masum bir canı öldürme durumlarının mutlak olarak haram oluşuna aykırı düşmektedir. Fakat Allah nezdinde, bu iki yasağı kayıtlı birtakım şartlar vardır. Bundan dolayı ilk yasak yani birinin malına zarar verme meselesinin, zarar görecektir kişi açısından daha büyük bir zararın ortadan kaldırılmasına vesile olduğunu bilmeyen kimselere mahsustur. İkinci yasakta da aynı durum söz konusudur. Yine bu durum da bir şarta bağlıdır. Ve burada yasak çocuğun ileride inkârcı olacağını bilmeyen kimselere mahsustur. Allah, söz konusu kayıtlı şartları, ilimde derinleşen kişilerin onu anlayacağına güvenerek ve böyle durumların

¹⁰⁶ Abdülkerim Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016), 150; Abdürrezzak Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), "el-Hâl", 199.

¹⁰⁷ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 150.

¹⁰⁸ Saçaklızâde, *Tertîbü'l-Ulûm*, 205.

¹⁰⁹ Süleyman Uludağ, "Bâtın İlmi", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/188.

¹¹⁰ Gazzâlî, *İhyâ*, 1/100.

¹¹¹ Saçaklızâde, *Tertîbü'l-Ulûm*, 206.

gerçekleşmesinin nadir olmasından dolayı zikretmemiştir. Nitekim Hızır, gemiyi delmenin onun gasp edilmesine mâni olacağını ve çocuğun da azgın bir inkârcı olacağını mükâşefe yoluyla bilmıştır.¹¹²

3.6. Sûfileri Müdafaa

Saçaklızâde, bazı müelliflerin kendi eserlerinde sûfiler hakkında söylemiş oldukları sözlere açıklık getirmiştir. İlk olarak Yâfiî'nin, "Zâhir ilme aykırı olup da sûfilere sadır olan şeyleri, onlar ya sekr halinde ve farkında olmaksızın yapmışlardır. Ya da Musa ve Hızır kıssasında olduğu gibi, bu yaptıklarının bâtın alimlerinin bileceği bâtınî bir tevili vardır."¹¹³ sözünü nakletmiş ve bununla alakalı değerlendirme yapmıştır. Ona göre bu cümledeki "zâhir ilme aykırı şeyler" sözünün anlamı, sekr halinde olduğu gibi "hakikî anlamda aykırı" veya tevil ettikleri örneklerde olduğu gibi "zâhirî olarak aykırı" demektir. Ayrıca cümlede geçen "ya sekr halinde yapmışlardır" sözünün neyi ifade ettiğini de bir örnek ile açıklamıştır: Sûfilere biri sekr ve hareket halinde ayağını birinin kabına çarpıp onu kırsa, bu bir hatadır. Bundan dolayı o günahkar kabul edilmez. Yapması gereken şey onun bedelini ödemesidir. Yâfiî'nin "bâtınî bir tevili vardır" sözünün anlamı ise onu helal hale getirecek gizli bir sebep vardır. Bu sebepten ötürü de zâhir ilimde zikredilmeyen kayıtlayıcı şarta uygun düşmektedir.¹¹⁴

Saçaklızâde, Yâfiî'nin "bâtın alimlerinin bileceği" ifadesini, "Bu bilgi o şeyi onlar için helale dönüştürür. Şeriat koyucunun o şeyi haram kılması, sadece, helal kılıcı sebebi bilmeyen kimseler içindir." şeklinde izah eder ve Şiblî'nin (ö. 334/946)¹¹⁵ elli dinarı denize atmasını bu hususu desteklemesi için örnek olarak verir. Şiblî nefsindeki cimriliği gidereceğini ve Hz. Peygamber'in malı boş yere telef etmeyi yasaklamış olmasının, onu telef etmenin nefisteki cimriliği gidereceğini bilmeyenlere mahsus bir durum olduğunu bildiği için dinarları denize atmıştır. Saçaklızâde'ye göre bir kişi bedenî bir hastalığı tedavi etmek maksadıyla elli dinar harcasa kimse onu ayıplamaz. Ancak nefsi tedavi etme konusunda böyle bir şey yapıldığında bu garipsenecek bir durum olarak görülür. Oysa ki kalp hastalığı tedavi edilmeye daha çok muhtaçtır. Bundan dolayı kısır düşünceli olan kimseler büyüklerin bu hallerinin hikmetine vakıf olmadıkları için onlara dil uzatmamalıdır.¹¹⁶

Yâfiî'nin, sûfilere sadır olan haller ile ilgili değerlendirmelerine açıklık getiren Saçaklızâde, daha sonra Nesefî'nin zâhir-bâtın meselesine dair görüşlerini izah eder. Nesefî'nin, "Nasslar mümkün mertebe zâhiriyle anlaşılır. Zâhiri bırakıp bâtın ehlinin iddia ettiği mânâları kabul etmek sapkınlıktır." sözünde yer alan "mânâlar" ifadesinden maksadın Müslümanlarca bilinen zâhir anlama hakikî olarak aykırı düşen teviller olduğunu belirten Saçaklızâde, bu tevillerin de zaten zahir ile uygun düşmeyeceğini söyler. Nesefî'nin sözünde bahsettiği "bâtın ehli" kimseler ise sülûk ve mücâhede ehli kimseler değil, aksine "karâmita bâtınıye"¹¹⁷ olarak adlandırılan sapkın kimselerdir. Yine Nesefî'nin "mümkün mertebe" sözüyle kastettiği şey "eğer mevcut bir karîne nassları zâhirden başka bir yöne çevirmiyorsa" demektir. "Bâtın ehlinin iddia ettiği" sözüyle ise "nassları zâhirine hamletme imkanı varken bundan vazgeçmenin her türlü sapkınlık değildir. Aksine sapkınlık, bâtınîlerin iddia ettikleri türden, dinin zarûriyyâtından

¹¹² Saçaklızâde, *Tertîbü'l-Ulûm*, 206-207.

¹¹³ Abdullah b. Es'ad Yâfiî, *Ravdü'r-reyâhîn fi hikâyâti's-sâlihîn* (b.y.: el-Mektebetü't-tevfikiyye, 2001), 402.

¹¹⁴ Saçaklızâde, *Tertîbü'l-Ulûm*, 207-208.

¹¹⁵ Şiblî, ilk sûfilerdendir. Detaylı bilgi için bk. Dilaver Gürer, "Ebû Bekir eş-Şiblî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/125-126.

¹¹⁶ Saçaklızâde, *Tertîbü'l-Ulûm*, 208.

¹¹⁷ bk. Sabri Hizmetli, "Karmatîler", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/510-514.

herhangi birine aykırı düşen mânâlardır.”¹¹⁸ Birtakım insanların Neseffî'nin zikredilen sözünün anlamını bilmeden onu dayanak olarak kullanıp “Peygamber'in 'İçinde köpek olan bir eve melekler girmez'¹¹⁹ sözünde yer alan ev ve köpek kelimelerinin kalp ve kötü ahlak olarak tevil edilmesi küfürdür.” şeklinde hüküm beyan etmeleri Saçaklızâde'ye göre cahilliktir. Çünkü hadiste geçen ev ve köpek kelimelerinin kalp ve kötü ahlak olarak tevil edilmesi dinin zarûriyyâtından hiçbir şey aykırı değildir.¹²⁰

3.7. Muâmele ve Mükâşefe İlminin Gayesi

Muâmele ve mükâşefe tasavvuf literatüründe öne çıkan iki önemli kavramdır. Muâmele, amel-ahlak-ibadet alanlarıyla alakalı olup insan davranışlarını açıklamayı gaye edinir. Mükâşefe ise keşif hali olup gayesi bilgi (marifet-irfan) edinmektir.¹²¹

Saçaklızâde, muâmele ve mükâşefe ile ilgili değerlendirmelerini Gazzâlî'den hareketle yapmaktadır. Gazzâlî'nin, “Muâmelenin gayesi mükâşefedir. Mükâşefenin gayesi ise Allah'ı bilmektir. Söz konusu bilme ile ne taklid ne de kelamcıların yaptığı tartışmalara ulaşılan şeyler kastedilmektedir. Bilakis kastedilen, Allah'ın kulun kalbine yerleştirdiği özel bilgi türüdür.”¹²² sözünü aktararak bazı izahlarda bulunmuştur.

Allah'ın Kur'an'da, “Böylece İbrahim'e göklerin ve yerin hükümranlığını gösteriyoruz ki kesin bilgiye sahip olanlardan olsun”¹²³ ayetinin, Gazzâlî'nin yukarıda zikredilen sözüne işaret ettiğini belirten Saçaklızâde'ye göre Gazzâlî yukarıda bahsettiği “muâmele” ile zâhir şeriatı kastetmiştir. Gazzâlî'nin, “Ahiret ilmi iki kısımdır: mükâşefe ve muâmele ilmi” sözüne de açıklık getiren müellif, burada kastedilenin muâmele ilmine uygun olarak yürütülen mücahedenin gayesi mükâşefedir. Mükâşefe ise üns, heybet, sekr, sahv, fenâ, gaybî durumlara muttali olma, ölünün hallerine muttali olma ve benzeri zevk hallerinin ortaya çıkmasıdır. Bahsi geçen mükâşefenin gayesi ise, Allah hakkında yakînî bilgiye ulaşmaktır.¹²⁴

3.8. Şeriat, Hakikat ve Marifet İlişkisi

Saçaklızâde'nin ele aldığı diğer bir konu da şeriat-hakikat ve marifet ilişkisidir. Ona göre “Şeriatın gayesi hakikat, hakikatin gayesi ise marifettir.”¹²⁵ Şeriat ve hakikat arasındaki sıkı ilişki sūfler nazarında önemli addedilmiştir. Şeriatı kulluğa sımsıkı sarılma konusundaki emir, hakikati ise rubûbiyeti temâşa etme olarak tanımlamışlardır. Ayrıca hakikat tarafından doğrulanmayan hiçbir şeriat makbul sayılmamış, şeriatla mukayyet olmayan hiçbir hakikat da makbul olarak görülmemiştir.¹²⁶ Marifet ve hakikat ilişkisinde ise marifet, hakkı tanımak ve hakikati bilmek şeklinde ifade edilmiştir. Hakk'ı tanımak, O'nun tek oluşunu, isim ve sıfatlarını tanımakla olur. Hakikati bilmekse, Allah'ın samedâniyyet ve rububiyyet sıfatlarını hakkıyla kavramakla ve gerçek marifete erme konusundaki imkansızlığı anlamakla mümkündür.¹²⁷

¹¹⁸ Saçaklızâde, *Tertibü'l-Ulûm*, 208-209.

¹¹⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî* (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1311/1893), “Bed'ü'l-Halk”, 16.

¹²⁰ Saçaklızâde, *Tertibü'l-Ulûm*, 209.

¹²¹ Uludağ, “Mükâşefe”, 260.

¹²² Gazzâlî, *İhyâ*, 1/52.

¹²³ *Kur'an Yolu Meâli*, haz. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: DİB Yayınları, 2020), el-En'âm 6/75.

¹²⁴ Saçaklızâde, *Tertibü'l-Ulûm*, 210.

¹²⁵ Saçaklızâde, *Tertibü'l-Ulûm*, 210.

¹²⁶ Alî b. Osmân b. Ebî Alî el-Cüllâbî el-Hücvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018), 440; Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 176-177.

¹²⁷ Serrâc, *Lüma'*, 33-34.

3.9. Ledünnî İlim Meselesi

Ledünnî ilim, “kulun çaba ve gayreti bulunmaksızın meydana gelen ilim”¹²⁸ şeklinde tarif edilmiştir. İlm-i ledün tasavvufi kaynaklarda ele alınırken Kur’ân’ı Kerim’de Hızır-Musa kıssasında bahsi geçen (وَ عَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا) “Ona tarafımızdan bir ilim öğrettik”¹²⁹ ayetinden hareketle yorumlanmış ve kavramlaşmıştır.¹³⁰

Saçaklızâde, ledünnî ilmin tasavvuf ilminden farklı olduğunu ifade ederek konuya başlamış ve ona göre bu ilim bâtın ilmi, mükâşefe ilmi, mevhibe ilmi, sırlar ilmi, gizli ilim, verâset ilmi, ve hakikat ilmi gibi adlarla adlandırılmıştır. Yine o, Râzî’nin, “Sûfler mükâşefe yoluyla elde edilen ilimlere ledünnî ilim adını vermişlerdir” sözünde bahse konu olan ilimin ledünnî ilim olduğunu ve Râzî’nin daha önce yukarıda geçen ayetten yola çıkarak bu adlandırmayı yaptığını ifade etmiştir.¹³¹

Nesefî’nin “Ona tarafımızdan bir ilim öğrettik” ayetindeki ledün ilmi için “O, gaybden haber verme ilmidir.” yorumunu yaptığını aktaran Saçaklızâde, Nesefî’nin bununla mutlak anlamda bâtın ilmini değil, Allah’ın Hızır’a öğrettiği bilgileri kastettiğini belirtmiştir.¹³²

Saçaklızâde’ye göre ledünnî ilmin karşı kutbunda şeriat ilmi, zâhir ilim ve muâmele ilmi vardır. Bu ilimlerin peygamberlerden öğrenildiğini ve bunların kitap ve sünnetten çıkarılan hükümlerin ilmi olduğunu ifade etmiştir. Şeriat ilminin ise zâhir ilim olarak adlandırılması, onun kaynağının işitilen söz olmasından dolayıdır.¹³³ Çünkü zâhir ilimde ledünnî ilimde olduğu gibi gizli bir hal söz konusu değildir.

3.10. Firâset İlimi Meselesi

Sözlükte, “sezmek ve hissetmek” anlamına gelen firâset, tabii ve ilahi lütuf olarak iki kısma ayrılmıştır. Tabii firâset, bazı karinelerle bazı hususları bilme olarak tanımlanmıştır. İlahi bir lütuf olan firâset ise Allah’ın kalplere verdiği ilhamla birtakım şeyleri bilmek olarak açıklanmıştır.¹³⁴

Kuşeyrî, makam ve haller bölümünde değindiği firâseti, “kalbe hücum eden ve oradaki zıddı olan şeyleri kovan bir hâtırdır” şeklinde tarif etmiştir. Buna ilaveten firâsetin kalp üzerinde hükümünün ve tesirinin olduğunu, ayrıca firâsetin imanın kuvveti nispetinde meydana geleceğini ifade etmiştir. Ona göre imanı en kuvvetli olan kimse, firâseti de en kuvvetli olandır.¹³⁵

Saçaklızâde, firâset bahsini ele alırken bazı eserlerde bu kavrama dair yapılan tanımlara yer vermiştir. O, *Kitâbu'l-irşâd* ve *Miftâhu's-se'âde* eserlerinde firâsetin, insanın zâhirinden hareketle iç dünyasındaki ahlakî karakterine ulaşarak, insanların ahlakî durumlarının öğrenilmesine yardımcı olan ilim şeklinde tarif edildiğini aktarmıştır. Yine ona göre göğsün genişliğinden ahlakın genişliğine, göğsün dar olmasından dolayı da ahlakın dar olmasına, gözlerdeki nurun sönmüş olmasından da kişinin ahmaklığına, gözlerdeki parıltıdan ise kişinin zeki oluşuna ulaşıyor olmak yukarıdaki eserlerde verilen tanıma uygun düşmektedir.¹³⁶

Aliyyü'l-Kârî’nin firâseti üçe ayırdığını ifade eden Saçaklızâde, bu üç başlığın birincisinin

¹²⁸ Kâşânî, “el-ilmü'l-ledünnî”, 399.

¹²⁹ Kehf, 18/65.

¹³⁰ Mahmud Esad Erkaya, *Kur’an Kaynaklı Tasavvuf Kavramları* (Ankara: Otto Yayınları, 2017), 145.

¹³¹ Saçaklızâde, *Tertîbü'l-Ulûm*, 203.

¹³² Saçaklızâde, *Tertîbü'l-Ulûm*, 204.

¹³³ Saçaklızâde, *Tertîbü'l-Ulûm*, 204.

¹³⁴ Uludağ, “Firaset”, 138.

¹³⁵ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 321.

¹³⁶ Saçaklızâde, *Tertîbü'l-Ulûm*, 221.

imanî firâset olduğunu ve bunun Allah'ın kulun kalbine yerleştirdiği bir nur olduğunu, ikincisinin de riyâzî firâset olduğu ve bunun uzlete çekilerek elde edilen firâset olduğunu, üçüncüsün ise yaratılışla ilgili firâset olduğunu ve bunun da insanın görünen yapısından hareketle bir kişinin iç dünyasına ulaşma firâseti olduğunu aktarmıştır. Ona göre firâset ilmi bu üç kategori içinden son kısma özgü olan bir isimdir. Çünkü bu kısım eserlere kaydedilmiş ve yazılmıştır. Diğer iki başlık için bu durum söz konusu değildir.¹³⁷

Firâset yoluyla bir şeyin bilgisine ulaşmanın iki kısım olduğunu belirten Saçaklızâde, birincisin mükâşefe yoluyla, ikincisinin ise çaba göstermek yoluyla olduğunu ifade etmiştir. Her ikisi de duyularla algılanan şeylerden hareket etmek suretiyle duyularla algılanmayan şeyleri kavramaktır. Bir şeyi duyularla algılama olmaksızın Allah'ın kulun kalbinde oluşturduğu bilgiler ise firâset türünden bilgiler değildir. O firâseti kısaca, zihnin duyularla algılanabilir bir şeyden hareketle duyularla algılanamaz olan bir şeyi kavraması şeklinde tanımlamıştır.¹³⁸

Sonuç

Bu çalışmada Saçaklızâde'nin ilimleri tasnif ederken tasavvufa ve onun meselelerine dair ne gibi tespitlerde bulunduğu ortaya konmaya gayret edilmiştir. Saçaklızâde ilimleri tasnif ederken büyük ölçüde geleneğin tesiri altında kalmıştır. Özellikle de Gazzâlî'nin tesiri çok açık bir şekilde görülmektedir. Bunun yanında Saçaklızâde eserini meydana getirirken ilmî gelenekte yer edinen çoğu müelliften faydalanmıştır. Nitekim Gazzâlî'nin yanında Taşkoprizâde (ö. 968/1561) de *Tertîbü'l-ulûm*'da sık sık atıf yapılan bir başka müelliftir.

Tertîbü'l-ulûm ilimleri sınıflandırmanın da ötesinde bir eğitim kitabıdır denilebilir. Çünkü eserin müellifi böyle bir çalışmayı ortaya koymasının nedenini ilim yolcularına rehberlik etmesinden dolayı olduğunu belirtmektedir. Bundan ötürü *Tertîbü'l-ulûm*'da fayda ve zarar esaslı bir ilim tasnifi yapılmıştır. Eserde ilimler hakkında birtakım hükümler beyan edilmiştir. İlimlere caiz, mübah, mekruh, vacib ve haram gibi hükümler perspektifinden bakılmıştır. Bundan dolayı bu eser fıkın hükümlerinin zaviyesinden bakılarak meydana getirilmiştir denilebilir. Bu durumun oluşmasında, Saçaklızâde'nin içinde yaşamış olduğu dönemin şartları göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü talebelerin ve ilim öğretenlerin yapmış oldukları işe gereken önemi vermeyip hangi ilimi ne derece öğreneceklerini bilememeleri ve hangi ilmin fayda ya da zarar vereceğine vâkıf olamamaları, Saçaklızâde'nin böyle bir usûl takip etmesine neden olmuştur. Bu da eserin içinde bazı ilimler hakkında müellifin şiddetli denebilecek hükümler beyan etmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Saçaklızâde tasavvufa dair değerlendirmelerinde de Gazzâlî etkisinde kalmıştır. Gerek tasavvufun tanımı gerekse de diğer meselelerde klasik eserlerin ortaya koyduğu ölçüler çerçevesinde değerlendirmeler yapmıştır. O, tasavvufun bazı meselelerine herkesin vâkıf olamayacağını ve onun birtakım inceliklerinin olduğunu, bu inceliklerin de değerlendirmeye tabi tutulurken sûfî terminolojisi içinde değerlendirilmesi gerektiğini öne sürmektedir. Ona göre tasavvuf yolu müstehap olup, tasavvuf ehlinin yaşadığı haller herkes için zorunlu değildir. Sûfilerin kendilerine has bilgi kaynaklarının olduğunu ve bunun da onlara Allah tarafından lütfedildiğini bildiren Saçaklızâde, onlardan sadır olan kimi sözlerin de bâtın bir anlamının olduğunu ve bu sözlere de herkes tarafından vâkıf olunamayacağını belirtmiştir. Bununla birlikte zâhir-bâtın bütünlüğünü de önemsemiştir. Saçaklızâde'nin tasavvufa dair kaleme aldığı

¹³⁷ Saçaklızâde, *Tertîbü'l-Ulûm*, 222.

¹³⁸ Saçaklızâde, *Tertîbü'l-Ulûm*, 223.

değerlendirmeler tasavvufî gelenekteki değerlendirmelere paralellik arz etmektedir. *Tertîbü'l-ulûm*'un genelinde göze çarpan Gazzâlî etkisi, tasavvufa dair değerlendirmelerde de kendini göstermektedir. Bunun yanında diğer bazı tasavvufî eserler de bu değerlendirmelere kaynaklık etmiştir.

Kaynakça

- Akın, Adem - Demir, Remzi. "Saçaklızâde Muhammed İbn Ebî Bekr El-Mar'aşî Ve Tertîb el-'Ulûm Adlı Eseri". OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi 16 (2004), 1-64.
- Albayrak, Haşim. Of ve Çevresinde İslamiyet'i Yayan Kahramanmaraşlı Saçaklızâdeler. İstanbul: Babıali Kitaplığı, 3. Basım, 2009.
- Albayrak, Kemal Ruhi. Saçaklızâde'nin Risâletü't-Tenzihât Adlı Eserinin Tahkiki ve İlahiyat Konularının Tahlili. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Arpa, Recep. "Tibyân Tefsiri". TDV İslam Ansiklopedisi. 41/127-128. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Atalay, Besim. Maraş Tarihi ve Coğrafyası. İstanbul: Matbai Amire, 1339.
- Bağdâdî, İsmâil Paşa el-. Hediyetü'l-ârifin esmâu'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin. 2 Cilt. İstanbul: Maarif Basımevi, 1955.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-. Sahîhu'l-Buhârî. 9 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1311.
- Bursalı Mehmed Tahir Efendi. Osmanlı Müellifleri. İstanbul: Meral Yayınevi, ts.
- Çetintaş, İbrahim. Saçaklızade ve İlimleri Sınıflandırması. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Demirli, Ekrem. "Tasavvuf Ahlak İlmi Olarak Kabul Edilebilir mi?: Determinist Ahlaka Endeterminist Yaklaşımlar". İslam Tetkikleri Dergisi 11/2 (2021), 419-437.
- Dikici, Recep. Saçaklızâde ve Osmanlı Dönemi Maraşlı Alimler. Konya: Çizgi Kitabevi, 2014.
- Doğrul, Ömer Rıza. İslâmiyetin Geliştirdiği Tasavvuf. İstanbul: Kapı Yayınları, 2020.
- Erkaya, Mahmud Esad. Kur'an Kaynaklı Tasavvuf Kavramları. Ankara: Otto Yayınları, 2017.
- Fındıklılı, İsmet Efendi. Tekmiletü-ş-Şakâ'ik fi Hakki Ehli'l-Hakâ'ik. ed. Derya Örs. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed. İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Gedizli, Mehmet. Saçaklı-zâde Muhammed el-Maraşî'nin Risâletü's-Sürûr ve'l-Ferah Tercümesi (İnceleme-Metin-Tanımlı Dizin-Tıpkıbasım). İstanbul: Akademik Kitaplar Yayınevi, 2. Basım, 2015.
- Gel, Mehmet. Osmanlı Din ve İlim Hayatına Taşradan Islâhçı Bir Bakış Saçaklızâde Muhammed el-Mar'aşî ve Fikirleri. Çizgi Kitabevi, 2023.
- Gökbulut, Süleyman. "İlim Tasniflerinde Tasavvufun Yeri". Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi 8/19 (2007), 245-264.
- Günaydın, Mehmet. "Of Medreselerinin Tarihi Fonksiyonelliğine Bakış". Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 6/12 (2008), 101-136.
- Gürer, Dilaver. Düşünce ve Kültürde Tasavvuf. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.

- Gürer, Dilaver. "Ebû Bekir eş-Şiblî". TDV İslam Ansiklopedisi. 39/125-126. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Güven, Mustafa Salim. "Saçaklızâde Mehmed Maraşî'nin Risâletü'r-Raks Adlı Eserinin Tahlil ve Tahkiki". Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 7/1 (2020), 899-952.
- Hizmetli, Sabri. "Karmatîler". TDV İslam Ansiklopedisi. 24/510-514. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Hücvîrî, Alî b. Osmân b. Ebî Alî el-Cüllâbî el-. Keşfu'l-Mahcûb. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018.
- Kâşânî, Abdürrezzak. Tasavvuf Sözlüğü. İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.
- Kılıç, Mahmut Erol. "Bir Metodun Metodolojisi: Dini İlimler Metodu Olarak Tasavvufa Mukayeseli Bir Bakış". Usûl: İslâm Araştırmaları 1/1 (2004), 91-109.
- Köprülü, Orhan F. "Efendi". TDV İslam Ansiklopedisi. 10/455-456. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Kuşeyrî, Abdülkerim. Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.
- Musakhanov, Orhan. "Saçaklızâde'nin Risâletü'l-cevâb'ının Tahkik ve Tercümesi". Nazariyat İslâm Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi 4/3 (2018), 149-177.
- Özcan, Tahsin. "Maraşlı Bir Osmanlı alimi: Saçaklızade Mehmed Efendi ve Eserleri". I. Kahramanmaraş Sempozyumu. 1/53-68. İstanbul: Kahramanmaraş Belediyesi-MARAŞDER Yayınları, 2005.
- Özcan, Tahsin. "Saçaklızâde Mehmed Efendi". TDV İslam Ansiklopedisi. 35/368-370. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Özdamarlar, Kadir. "Türk Tasavvuf ve Düşünce Dünyasında Saçaklı-zâde Mehmet Efendi ve Eserleri Üzerine Bir Deneme". I. Kahramanmaraş Sempozyumu. 1/43-51. İstanbul: Kahramanmaraş Belediyesi-MARAŞDER Yayınları, 2005.
- Özdoğan, M. Akif. "Saçaklızâde Muhammed b. Ebî Bekr el-Merâşî (v. 1145h./ 1732m.)". Kahramanmaraş Kültürü (Tarih, Coğrafya, Edebiyat, Sanat). ed. İyas Gökhan vd. 345-356. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Kahramanmaraş ve Yöresi Kültür Değerlerini Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2012.
- Saçaklızâde, eş-Şeyh Muhammed b. Ebî Bekr el-Mer'âşî. Tertîbü'l-Ulûm. çev. Zekeriya Pak - M. Akif Özdoğan. Kahramanmaraş: Ukde Kitaplığı, 2009.
- Sandaloğlu, Osman. Maraş'ta Saçaklızâdeler ve Eski Maraş Alimleri. Kahramanmaraş: Ukde Yayınevi, 2009.
- Serrâc, Ebû Nasr es-. el-Lüma'. çev. H. Kâmil Yılmaz. İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1996.
- Süreyya, Mehmed. Sicill-i Osmanî. 6 Cilt. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Süyûtî, Celâlüddîn. İtmâmü'd-dirâye li-kırâü'n-nikâye. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985.
- Uludağ, Süleyman. "Bâtın İlmî". TDV İslam Ansiklopedisi. 5/188-189. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Uludağ, Süleyman. Tasavvuf Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2016.
- Yâfiî, Abdullah b. Es'ad. Ravdü'r-reyâhîn fi hikâyâti's-sâlihîn. b.y.: el-Mektebetü't-tevfikiyye, 2001.
- Yılmaz, H. Kâmil. Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar. İstanbul: Ensar Yayınları, 2014.
- Ziriklî, Hayriddin. el-A'lâm: Kâmûsu terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-'Arab ve'l-

müsta'rebîn ve'l-müsteşrikîn. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-İlmi li'l-Melayîn, 15. Basım, 2002.
Kur'an Yolu Meâli. thk. Hayrettin Karaman. Ankara: DİB Yayınları, 2. Basım., 2020.

Summary

Learning knowledge and practicing it for the benefit of others has an important place in Islamic thought. Therefore, most Islamic scholars have made it the purpose of their lives to engage in knowledge. In accordance with this purpose, they were interested in scientific activities and put forth works for the benefit of humanity. One of the scientific activities they were interested in is the effort to classify the sciences. Thanks to the classification studies, the place of sciences in the tradition of Islamic thought was determined. By classifying the sciences, issues such as their position, purpose, benefit/harm, those who should/should not be learned, etc. have been tried to be put into a certain system. While some studies have made a brief and simple classification, others have made more detailed classifications. One of the reasons for this situation is related to the period in which the classification was made. Another reason is related to the person who designed the sciences according to a certain classification. This shows that the classifications made cannot be evaluated independently of their period and the person who made the classification. For example, if learning a science has become compulsory according to the current time, the place/status of that science in the classification of sciences has been different compared to the situations in normal times. From another perspective, the classification of sciences by scholars from two different disciplines was different from each other. It is difficult for a theologian and a Sufi to have the same classification in parallel. Due to such circumstances, it is possible to come across more than one classification in the tradition of Islamic thought. Each of these classifications has its own characteristics. However, it can be said that they all serve a common purpose. This purpose is to classify the sciences according to a certain system and to determine the position of the sciences.

The classification of sciences is a field that scholars in our tradition of thought have spent a lot of time and effort on. Some authors have written works on this subject. One of these works is *Tertīb al-'ulūm* by Saçaklızāde. This work has a special place in the recognition of Saçaklızāde, who wrote tens of works. Because the issue of classifying sciences has not been a work done by everyone. Saçaklızāde was a Sufi Ottoman scholar known for his Sufi aspect. While classifying the sciences in his work, he benefited from most of the scholars who lived before him. Following the tradition, Saçaklızāde is especially influenced by al-Ghazālī. Saçaklızāde did not ignore the theoretical dimension of sciences, but he was more interested in the practical side. This characteristic is reflected throughout the work. He looked at the sciences in terms of benefit/harm and emphasized the importance of useful knowledge. Another feature is that he made judgments about learning sciences. At this point, he categorized sciences according to fiqh rulings such as haram-halal-mubah. This classification of sciences by Saçaklızāde, who had the portrait of a reformist scholar, stemmed from the conditions he was in. The weaknesses in education in his period, the failure of the scholars to do their job properly, and the failure of those who demanded knowledge to fulfill their duties as students led Saçaklızāde to make such a classification. According to him, the teacher should know how to teach and where to start and which sciences to teach. The student should both be respectful to his teacher and fulfill his duties as a student in the best way possible. In fact, the fact that the work is of this nature shows that *Tertīb al-'ulūm* is not only a work that classifies sciences, but also a guiding book of education.